

Tasavvuf Üzerine Yapılan Tezler III

ÖGKE, Ahmet, Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa TAHRALI, İstanbul 2000.

Prof. Dr. Mustafa TAHRALI'nın danışmanlığında Ahmet ÖGKE tarafından hazırlanan Doktora tezi, *Halvetiyye* tarikatının *Abmediyye* kolunun müessisi olan ve Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminde yaşayan Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin (839 H./1435 M.-910 H./1505 M.) hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri üzerinedir. VII+352 sayfa olan tezde, Yiğitbaşı Velî'nin kendi telif ettiği veya onun menâkıbını anlatan 19 eser, diğer müelliflere âit 232 eser ve 89 makâle ile birlikte toplam 340 kaynağa mürâcaat edilmiştir.

Bir giriş ve iki ana bölümden oluşan tezin "Giriş" kısmında Marmaravî ile doğrudan ilgili belli başlı kaynaklar tanıtılıp değerlendirilmiştir. Burada, Yiğitbaşı Velî'nin kendi eserleriyle arşiv belgelerinden oluşan ana kaynaklar ile terâcim ve tabakat kitapları, menâkıb-nâmeler ve makâlelerden oluşan tâlî kaynakların bu çalışma için önemi ve değeri belirtilerek, varsa tenkit edilebilecek yönlerine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

İlk bölümde Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin hayatı ve eserleri konu edilmiştir. Yiğitbaşı Velî'nin yaşadığı dönemin siyâsî ve ilmî durumu ile o dönemdeki tasavvufî akımlara genel bir bakışın ardından, Marmaravî'nin doğumu ve çocukluğundan başlayarak, tarîkate intisâbı ve seyr u sülûkü, irşad faaliyetleri, tarîkati ve silsilesi, hoca ve talebeleri, vefâtı, tekke ve türbesi, menkıbe ve kerâmetleri anlatıldıktan sonra eserlerinin dil ve anlatım özellikleri verilip hepsinin şekil ve muhtevâ açısından ayrı ayrı tanıtımı yapılmıştır. Bu bölümün sonunda Yiğitbaşı Velî'ye fikren kaynaklık eden şahsiyetler ve eserleri de ayrıca ele alınmıştır.

Yiğitbaşı Velî'nin tasavvufî görüşlerinin konu edildiği ikinci bölümde ise onun saâdet ve şakâvet, tasavvuf ve tarîkat, hak ve bâtul tarikatlar, irşad, mürşid-i kâmil/şeyh, mürid, mürid-mürşid ilişkileri, tarîkat âdâbı, zikir ve usûl-i esmâ, kerâmet, birbirleriyle ilişkileri bakımından nefis, ruh, akıl, kalb ve beden, nefsin

mertebeleri, ricâlû'l-gayb, şeriat-tarikat-hakikat-mârifet, zahir ve bâtin ilimleri, ilham ve hâtur, rüyâ ve tâbirleri, rü'yetullah ve rü'yet-i enbiyâ, aşk ve muhabbet, Allâh'ın zâtı, esmâsı ve sıfatları ile hakikat-i Muhammediyye konularındaki düşünceleri ortaya konmuştur.

Tezin özeti şu şekildedir:

1. Yiğitbaşı Velî'nin Hayatı ve Eserleri

Yiğitbaşı Velî; Osmanlı coğrafyasının en yaygın tarikatlerinden biri olarak kabul edilen *Halvetîliğin* içerisinde orta-kol olarak bilinen *Abmediyye*'nin müessisi olması bakımından tasavvuf ve tarikatler târihi, telif ettiği manzum ve mensur eserleriyle de dînî-tasavvufî Türk edebiyâtı içerisinde önemli bir mevkiî hâiz mütefekkir bir mutasavvıftır. Hakkında iki ayrı anonim menâkıbnâme bulunması, onun halk muhayyilesinde önemli bir şahsiyet olarak tebellür ettiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte gerek terâcim ve tabakat kitaplarında, gerekse tasavvuf târihi ve edebiyâtı ile ilgili kaynaklarda hak ettiği yeri tam mânâsıyla elde ettiğini söylemek güçtür. Nitekim kendinden bahseden bu kabil kaynaklarda da çoğunlukla birbirinin tekrârı niteliğindeki bilgilere rastlanmaktadır. Kendi eserlerinden hareketle onun tefekkür dünyasına ilişkin daha önce yapılmış herhangi bir çalışma da bulunmamaktadır.

XV. yy. mutasavvıfları içerisinde önemli bir şahsiyet olan Marmaravî, tasavvufun, gerek geniş halk kitleleri, gerekse ulemâ sınıfı ve yönetici kesiminde uygun yayılma zemini bulduğu ve tarikatlerin Osmanlı topraklarında gündelik hayâtın her safhasında belirleyici rolünü hakkıyla yerine getirmekte olduğu bir dönemde yaşamıştır. Bu dönemde tasavvufun sünî ve şîi-bâtunî olmak üzere iki farklı yönüyle ciddî mânâda karşı karşıya kalınmış, iyice artan bâtunî karakterli cereyanlar karşısında, Anadolu'da haklı bir şöhrete ulaşmış olan Yiğitbaşı Velî İstanbul'a çağılarak hangi tarikatlerin hak, hangilerinin bâtül olduklarını tesbit etmekle görevlendirilmiştir. Bu bakımdan daha sonraki dönemlerde, özellikle XVI. ve XVII. yy.'da belirgin bir şekilde kendini gösteren tasavvufî anlayış ve yaşantıda etkili olan politikalarda, en azından müşâvir olarak rol almıştır.

Osmanlı Devleti'nin Saruhan Sancağı'nın Akhisar Kazâsı'na bağlı olan *Marmara Köyü*'nde 839 H./1435 M. senesinde doğan Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddin-i Marmaravî'nin babasının adı İsa'dır. "Gölmarmara" ve "Marmaracık" adıyla da bilinen bu köy, daha sonraları kazâ olmuş, 1923'te bucak ve 1987'de de Manisa iline bağlı "Gölmarmara" adıyla ilçe olmuştur. Kaynaklarda doğduğu yere atfen "*Marmaravî*" veya sancağına atfen "*Sarubânî*" nisbeleriyle zikredilen Yiğitbaşı Velî'nin çocukluk ve gençlik yılları Gölmarmara'da geçmiştir. Bu yıllarda muhtemelen önce babasından, sonra da yöredeki medreselerden ilim tahsil et-

miştir. Kendi de muhtemelen bir Halvetî şeyhi olan babası, onu daha sonra Uşak'ın Kabaklı Köyü'nde irşad faâliyeti yürüten Halvetî şeyhi **Alâaddîn-i Uşşâkî**'ye (V. 1485 M.) mânevî terbiye için göndermiştir. Alâaddîn-i Uşşâkî'den seyr u sülûkünü tamamladıktan sonra şeyhinin emriyle Manisa'ya halife olarak gönderilir. Önceleri çeşitli câmilerde va'z u nasihatlerle halkı aydınlatan ve daha sonra şeyhinin âhirete irtihâliyle onun yerine seccâde-nişîn olan Yığıtbaşı Velî, Cumhuriyet'ten sonra "*Adakale Mahallesi*" adını alan, o zamanlar "*Seydi Hoca Mahallesi*" ismiyle anılan yerdeki mescid ve tekkesinde mürşid olarak faâliyetlerini sürdürmüştür.

Bir ara İstanbul meşâyihî arasında çıkan ihtilâfın çözümü için İstanbul'a çağrılmış ve şeyhler arasındaki meseleleri hâlederek şer'a muhalif birtakım tekke-lerin tarikat eşyâsına el koydurmuştur. Meşâyihî arasındaki meselelere yığıtçe işâretlerde bulunduğu için kendine "**Yığıtbaşı**" ünvanı verilmiştir. Bu olay hakkında kaynaklarda tafsilâtlı bilgi yok ise de onun "**Câmiu'l-Esrâr**" isimli manzûmesinin "*Fî Beyânî'l-Hak ve Beyânî Tarîkı't-Tasavvuf ve'l-İbtirâz anî'l-İlhâdî'l-Mubtelife*" bölümünde bu konuya atıflar bulunmaktadır. Yığıtbaşı Velî'nin, "Ahi şeyhliği" demek olan "Yığıtbaşılık" ile bir ilgisinin bulunup bulunmadığına dâir kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Yığıtbaşı Velî'nin ne zaman doğup ne zaman vefât ettiği, yani hangi yıllar arasında yaşadığı husûsu ihtilâflıdır. Hayâtından bahseden kaynakların büyük çoğunluğu, onun 839-910 H./1435-1505 M. yılları arasında yaşadığını kaydetmektedir. Yığıtbaşı Velî hakkında çalışmalar yapan günümüz araştırmacıları da bu kaynaklardan hareketle aynı yılları onun yaşadığı dönem olarak aktarırlar. Ancak ortaya çıkan bâzı yeni kaynakların ve târihî olayların ışığında konuya bakıldığında, Yığıtbaşı Velî'nin, milâdî XV. asrın ikinci yarısı ile XVI. asrın ilk yarısında yaşamış olabileceğini iddiâ edenler de vardır. Ne var ki buradaki çelişki, bâzı kaynaklarda **Şemseddîn Ahmed et-Tavîl** (V. 975 H./1567 M.) ile Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin birbirine karıştırılmasından ortaya çıkmaktadır.

Bir ara İstanbul'a gidip gelmesi dışında tüm tasavvufî terbiye ve irşad faâliyetlerini -1950'li yıllarda yıkılan ve günümüze sadece mescidinin mihrâbı ulaşabilen- tekkesinde yürüten Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, vefâtından sonra o zamanlar Seydi Hoca Mahallesi, bugün ise Adakale Mahallesi olarak anılan yerdeki tekkesinin bahçesine defnolunmuştur. Bugün onun adına kurulan ve hâlen faal olan *Yığıtbaşı Vakfı* tarafından tekke arsasına orijinal mihrap korunarak sekizgen plânlı, güzel ve küçük bir mescid inşâ ettirilmiştir. Mezarı da üstü açık bırakılmak sûretiyle tamir edilmiştir. Türbenin etrafı duvarla çevrilerek içten yeşil fayansla süslenmiştir. Câmi ve kabir bugün pek çok kimse tarafından ziyâret edilmektedir. Dergâh hazîresinde bugün 11 adet mezar bulunmaktadır. En eski târihli olanı 1136 H., günümüze en yakın olanı ise 1328 H. yılına âit olan bu me-

zar taşlarının üzerindeki kitâbelerden anlaşıldığına göre, burada medfun bulunanların çoğu ya Yiğitbaşı dergâhından veyâhut da civar dergâhlardan olan derişler veya onların eř ve çocuklarıdır.

Yiğitbaşı Velî'nin menâkıbını anlatan müstakil bir esere rastlanamamıştır. Halvetî menâkıbını anlatan **Şeyh Nazmî Efendi**'nin *Hediyyetü'l-Ihvân*'ı ve **Hulvî Mehmed Efendi**'nin *Lemezât*'ında da bu konuda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Marmaravî'nin bir mecmûa hâlinde toplu olarak bulunan bâzı risâlelerinin en sonunda onun menkîbe ve kerâmetlerinden bahseden birer ikişer sayfalık bilgilere rastlanmıştır. Bu risâlelerden Atatürk Kitaplığı'nda bulunanı, Marmaravî'nin hayâtıyla ilgili bâzı târîhî bilgilere yer vermektedir. Diğerleri ise onun 8 adet kerâmetini anlatır.

Türkiye'nin 6 ayrı ilindeki 14 kütüphânedeki Yiğitbaşı Velî'nin toplam 14 eseri ve bunların 200'ü aşkın el yazması nüshası bulunmaktadır. Bu durum, onun eserlerinin geniş bir coğrafyaya yayılarak çokça okunmuş ve fikirlerinden istifâde edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Kütüphânelerin kayıtlarına bakılınca Marmaravî'nin 20 kadar eseri varmış gibi görünmesine karşın, bunlardan bir kısmı kütüphâne katalog fişlerine 2-3 farklı isimle kaydedilmiştir. Mükerrer isimler çıkarılınca 14 eserinin olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca *Mukaddimetü's-Sâliba*' ve *Hurde-i Tarikat*' risâleleri yayınlanmış olan Ahmed Şemseddîn'in eserleri şunlardır: *Câmiu'l-Esrâr*, *Risâle-i Tevhîd*, *Mukaddimetü's-Sâliba*, *Keşfü'l-Esrâr*, *Ravzatü'l-Vâsılîn*, *İrfânü'l-Maârif* (*Risâle fi'l-İrşâd ve't-Terbiye*, *Esrâr-ı İlbâbî*), *Hurde-i Tarikat*, *Risâletü'l-Hüdâ li-Üli'l-İbtidâ*, *Atvâr-Nâme-i Seb'a*, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, *Risâle-i Makâlât-ı Şeyb Muhyiddîn-i Arabî*, *Abvâlü'l-Ebrâr ve'l-Mukarrebîn*, *Bahreyni'l-Aşk*, *Silsile-i Ehl-i Tarikat*.

Marmaravî'nin bu eserlerinin dışında kütüphâne kayıtlarına göre müstakil bir esermiş gibi görünen 3 risâlesi daha vardır. Ancak "*Es'ile ve Ecvibe mine'l-Kelâm ve't-Tarika*" adıyla kayıtlı risâle "*Ravzatü'l-Vâsılîn*"ın bir bölümüdür. "*Rub ve Neş Hakkında Risâle*" adıyla kayıtlı bulunan, "*Risâle-i Tevhîd*"ın sekizinci bölümünden ibârettir. "*Zübdetü'l-Esrâr*" ismiyle kaydedilmiş ve bâzen de ismi açıkça belirtilmemiş olan risâle ise "*Abvâlü'l-Ebrâr ve'l-Mukarrebîn*"ın aynıdır. Yiğitbaşı Velî'nin "*Fütüvvet-nâme*" adını taşıyan herhangi bir eserine rastlanamadığı gibi, Marmaravî ve eserleri hakkında bilgi veren eski kaynaklarda da onun böyle bir eserinin bulunduğu dâir herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Ahmed Şemseddîn, risâlelerini, kendinin büyük bir müşid-i kâmil olduğunu

1 Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı-Halil Çeltik, *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüyâ Tâbirnâmeleri*, Ankara, 1995, ss. 31-51

2 Prof. Dr. Cemal KURNAZ-Yrd. Doç. Dr. Mustafa TATCI-Halil ÇELTİK, "Türk Edebiyatında Mî'yar Geleneği İçinde Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı" [Mî'yar Geleneği-Marmaravî'nin Hurde-i Tarikat'ı], *Tasavvuf*, Yıl: 1, S.: 3, Ankara, Nisan-2000, ss. 43-63

isbat etmek için değil de şerîat, tarikat ve hakikatin neler olduğunu ortaya koymak gâyesiyle yazdığını bildiriyor. Ayrıca Marmaravî, Tasavvuf yoluna dâir kalbine gelenleri kaleme aldığını, bunların bâzılarının derin mevzûlar içerdiğini, onları okuyanların şaşkınlığa düşmelerinden çekindiği için anlaşılıp hâfızaya kaydedilmesi daha kolay olacak şekilde muhtasar risâleler de yazdığını ifâde etmektedir.

İrfânü'l-Maârif (Risâle Fi'l-İrşâd ve Terbiye/Esrâr-i İllâhî) adlı risâlenin ilk 11 beyti ile Câmiu'l-Esrâr'ın tamâmını manzûm, diğer eserlerini ise nesir hâlinde yazan Yiğitbaşı Velî'nin eserlerinin tümü Türkçe'dir. Eserlerini halkın kullandığı dille yazmasının sebebi, o zamanlarda Arapça anlayacak kimselerin azalmış olması olarak gösterilir. Demek ki o, fikirlerinden çok sayıda insanın istifâde etmesini hedefleyerek Türkçe lisânıyla yazma yoluna gitmiştir. Risâlelerinde oldukça sâde bir dili tercih eden Marmaravî'nin kullandığı kelimeler arasında, günümüz insanının bile anlayamayacağı sözcük yok denecek kadar azdır. Özellikle Farsça kelimelere çok az yer verilmiştir. Arapça kelimeler ise halk arasında iyice yaygınlaşmış, anlaşılabilir türdendir. Burada da onun '*anlaşılabilir olma*' kaygısı ön plâna çıkmaktadır. Çünkü bâzı kaynaklarda, o devirde inanmayanların pek çoğunun, mezkûr kitapların yazılmasından sonra imân ettikleri kaydedilmektedir.

2. Yiğitbaşı Velî'nin Tasavvufî Görüşleri

Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin düşüncelerinin fikrî arka plânını kavrayabilmek amacıyla, tanıtımını yaptığımız Doktora tezinde konu edinilen kavramlar, ilk önce klâsik dönem tasavvuf edebiyâtının temel eserleri ışığında ele alınarak ana hatlarıyla genel çerçevesi çizildikten sonra tasavvuf ilmindeki yeri ortaya koyulmuş ve daha sonra da Marmaravî'nin o konudaki düşünceleri işlenmiş, kimi kavramlar da onun görüşleriyle klâsik eserlerin sunduğu bilgileri meczetmek sûretiyle gerekli yerlerde mukâyese yapılarak ortaya koyma yoluna gidilmiştir. Ayrıca Yiğitbaşı Velî üzerinde bâriz bir şekilde tesiri görülen İbn Arabî'nin öncülüğünü yaptığı fikrî konulardaki görüşleri ise, klâsik tasavvuf kaynaklarının yanı sıra Şeyh-i Ekber'in ve onun tâkipçisi sayılan belli başlı müelliflerin eserleri ışığında incelenmiş, böylece de Yiğitbaşı Velî'nin tefekkür dünyâsının derinliklerine ulaşmak hedeflenmiştir. İşte bu düşüncelerden hareketle hem kelâmî, hem de tasavvufî yönü bulunan, dolayısıyla da tasavvufun pek çok klâsik eserinde kendine yer bulan saâdet ve şakâvet konusuyla bu bölüme başlanıp, sonra da tasavvufun amelî esaslarına ve fikrî konularına geçilmiş, böylece bu çalışmanın düzenli bir plâna göre ortaya konulması sağlanmıştır.

2.1. Saâdet-Şakâvet

Tasavvufî konuların yanı sıra bâzı kelâmî bahislere de eserlerinde zaman za-

man yer veren Yiğitbaşı Velî'nin bildirdiğine göre bütün kâbiliyetleri bünyesinde barındırması bakımından her bir insana *mü'min*, *kâfir*, *saîd* ya da *şakî* demek ve eşyânın isimleriyle adlandırmak câiz olur. Rûhu bedene tevdi edilerek kendisine iyi veya kötü her türlü fiili icrâ edebilecek kâbiliyet verilen ve dünyâ hayâtı yolculuğuna başlayan insanoğlunun saîd mi, yoksa şakî mi olacağı husûsu henüz doğmadan önce bellidir. Zira şakî veya saîd kimse, daha annesinin karnındayken şakî veya saîddir. Bununla birlikte her insan İslâm fitratı üzerine doğar. Ancak daha sonra kâbiliyetine göre saîd olan saîdliğini, şakî olan da şakîliğini yapar. Dünyâyâ geldikten sonra her insan, *saâdete* veya *şakâvete* uygun düşen çeşitli davranışlar sergiler. Davranışın iyi veya kötü olması, rûhun veya nefsin üstün gelmesine bağlıdır. Zîrâ bedeni, rûhî kuvveler saâdete, nefsânî kuvveler ise şakâvete sürüklemeye çalışırlar. Eğer beden üzerinde ruh etkin olursa, gönül aynasında çoğunlukla dost yüzü görünür ve kötü fiiller iyiye dönüşür. Fakat insan bedenini nefs kullanmaya başlarsa, bu kez gönül aynasında düşman yüzü görünür ve iyi davranışlar kötüye dönüşmeye başlar. Marmaravî, kişinin Allâh'a kul oluşunun gereği olarak bedeniyle birtakım ibâdetleri yerine getirmesi ve helâl kazançtan yiyip içmesinin, giyinmesinin, onun mü'min olduğunun bir göstergesi sayılacağını; ancak bâzı nefsânî ve şeytânî dürtülerine (vesvese) uyup şer'a aykırı işler yapması neticesinde de küfre düşebileceğini de ifâde etmektedir. Şakîce bir yaşantı süren kimse, sonradan saîd hâle gelebilir mi? Ahmed Şemseddîn'e göre hem kötü ve hem de iyi fiillerde bulunan bir kişi, tevhid zikriyle meşgul olursa o kişinin kötü huyları azalır iyi davranışları artar. Zira, "*Darb-ı tevhîd evvelâ nefsin vücûdun bedm eder/Serbinin vechinden ablâk-ı zemâim gider.*" Böylece nefsânî huy ve davranışlar rûhânî fiillere dönüşerek şakâvetten saâdete doğru yol alınabilir. Bunun neticesinde de nefs-i emmâreden başlayarak nefsânî özellikler yavaş yavaş terkedilip rûhânî hasletler kazanılarak nefsin mertebeleri bir bir aşılar nefsi kâmile mertebesine ulaşılır, ârif-i billâh ve ehlullâh olunur.

2.2. *Tasavvuf ve Tarîkat*

Yiğitbaşı Velî, Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanmanın ittisâf mânâsına geldiğini ve ittisâftan murâdın da *tasavvuf* olduğunu söyler. Bu durumda onun terciâh ettiği tasavvuf târifi, "Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanmak" şeklinde tebârüz etmektedir. *Hurde-i Tarîkat*'te de tasavvufî muhitte oldukça yaygın olan "*et-Tasavvufu küllühû edebun* (Tasavvuf tamamıyla edebden ibârettir)" sözünü zikrederek tasavvufun âdâba âit yönünü ön plâna çıkarır. Nasıl ki İslâm beş temel üzerine binâ edilmişse tasavvufun da aynı şekilde beş esâsının bulunduğunu belirten Ahmed Şemseddîn, bunları şöyle sayar: *Az konuşmak, az yemek, az uyumak, uzlet ve devamlı zikir*. Bu beş esas birbirleriyle müteselsilen ilişkilidir. Az yiyen ve lüzûmsuz konuşmalardan sakınan kimseye hikmet verilir. Karnı aç olan fazla uyu-

yamaz ve seher vakti erken kalkıp zikirle meşgul olur. Uykusuzluk ve açlık, kişiyi başka insanların arasına karışmaktan alıkoyar; dolayısıyla uzlette kalır. Uzlette de konuşacak kimse ve yapacak pek bir iş bulamadığından, oturur; devamlı zikirle meşgul olur. Böylece kalbi saflaşır ve hikmetler zuhûr etmeye başlar. Kalbi saflaşınca ismullah tecellî edip gönlüne, oradan da diline gelir. Devamlı zikir hâlinde bulununca da bu zikrin nûru kalbine nüfûz ederek muhabbetullah hâsıl olur. Bunun netîcesinde zikirten hiç ayrılmaz. Allah'a ulaşan yolların, yaratıkların nefesleri sayısınca olduğu sözünü hatırlatan Marmaravî, tasavvuf ve tarîkatın başlıca üç boyutundan söz eder: Bunlar *tefek্কür*, *havâtür* ve *esmâ ile ta'bîrât*ır. **Tefek্কür Tarîkı:** Dervîş zikre sarılıp günden güne her türlü fiilini tefek্কür ederken fikrini şer'î fetvâya aykırı bulursa hemen pişmanlıkla istiğfâr etmesi; **Havâtür Tarîkı:** Dervîş zikre sarılıp günden güne kendine gelen her türlü hâtırını kontrol ederken hâtırasını apaçık nehyedilmiş şeyler olarak, yâni şer'a aykırı bulursa hemen pişmanlıkla istiğfâr etmesi; **Esmâ Tarîkı** ise *Lâ ilâhe illallâh/Allâh/Hû/Hak/Hayy/Kayyûm* ve *Kabbâr*'dan oluşan yedi esmânın kalpte devâma ermesi ve sâlikin bu yedi ismi tâbir etmesidir.

2.3. Hak ve Bâtıl Tarîkatler

Yığıtbaşı Velî'ye göre tasavvuf yolunu gerçek mânâda ancak hâl ehli olanlar anlayabilir. Zira tasavvufî hikmetler yoruma oldukça müsâit birtakım sembol, mecaz ve farklı ifâdelerle dile getirildiğinden her yöne çekilebilmektedir. Bu sebeple gerçek meşâyihin nasîhatlerini dinlemeyenler, nereye çekilirlerse oraya giderler. O hâlde ya bu işi tam anlamak, ya da anlaşılıyorsa en azından aleyhinde ileri geri konuşup inkâr etmemek gerekmektedir. Çünkü işin iç yüzünü bilmeden bu yola dalanlar, çok çeşitli yanlışlara kapılmışlar ve bir daha da bir türlü hak yolu bulamamışlardır. Zâten tarîkatler arasındaki ihtilâfların temel nedeni de budur. Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, sekiz kısma ayırdığı bâtl tarîkatlerin husûsiyetlerini sıralar: Ona göre *Hurûfîler*, 'insana mânâ harfinin bileşimi, onun konuşmasına da Allah kelâmı' demekle apaçık bir sapıklığa düşmüşlerdir. Bunlar ârifiz diye ortalıkta dolaşıp dururlar; ama yanlış yolda olduklarının farkında bile değillerdir. Çünkü hiçbir kimse fenâya ermeden irfâna ulaşamaz; hâli olmayan da ilhâda dalmış demektir. Başka bir grup da insana kulluk etmekle Cenâb-ı Hakk'a şirk koşmuş ve onun sûretini mâbud edinmiştir. Bu kimseler, zahir ve bâtın sûretlerin, bütün mânânın tezâhürü olduğunu bilmeyip sûrete tapar olmuşlardır. Ayrıca bu işe ehil olan gerçek velînin kim olduğunu da bilmeyerek cehâleti tercih etmişlerdir. Marmaravî'nin *Vücûdî mezhebi* olarak adlandırdığı gürûhtan olanlar, bütün varlığın vücûdunun Cenâb-ı Hakk'ın vücûdu olduğunu iddiâ ederek ilhâda düşmüşlerdir. Şeytanın tuzağına düşüp emmâreden bir adım ileri gidemedikleri hâlde tevhidî buldukları zehâbına kapılmışlardır. Bu tâbirden,

tasavvuf düşüncesindeki *vahdet-i vücûd* görüşünü benimseyenlerin değil de felsefî anlamdaki *Panteistler*'in kastedildiği anlaşılmaktadır. Bâzı şahısların da şeyh sülâlesinden geldikleri için başkaları tarafından tıpkı atası gibi mübârek bir velî yerine konulduğuna dikkat çeken Yiğitbaşı Velî, şeyh oğlu olmanın ne avantaj, ne de dezavantaj olabileceğini; ilm-i ledünden haber verebilme seviyesine gelebildikten sonra herkesin müşşid olabileceğini söylemektedir. Birtakım kimseler de bu yolun hakikî mânâda ehlinin kalmadığını iddiâ ederek vefat etmiş tarikat büyüklerinin mezarlarını ve gysilerini kutsal sayıp onların kabirlerinin tozunu-toprağını kendilerine âdetâ müşşid edinmişlerdir. Marmaravî'ye göre gerçi mezara ziyârette bulunup duâ etmek câizdir; ama bu tür ziyâretlerde kalp hastalıklarına devâ bulunmaz. Bâzı kimseler de *mehdînin* veya *kutbun* ne demek olduğunu bile bilmekten âciz oldukları hâlde mehdîlik iddiâsıyla ortaya çıkıp kutubluk dâvâsı gütmeye kalkışmaktadırlar. Ayrıca sûfilere hor bakıp onları mülhid sayan bâzı kişiler var ise de bunlar *ehl-i sünnet ve'l-cemâat* tendirler ve kötü niyet beslemeksizin Allah'a itâat ederlerse onun sevgili kulları arasına dâhil olabilirler.

2.4. İrşad, Müşşid-i Kâmil/Şeyh

Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî *müşşidi*; müşşidi irşad ederek ona menzil ve merâtib katettiren, Cenâb-ı Hakk'ın mübârek bir kulu olarak tanımlar. Bu müşşid, tasavvuf yoluna giren sâlikî zahiren irşad ettiği gibi bâtunen de onun vücûdunu her türlü kötü davranışlardan uzak tutmasına yardımcı olur. Aslında bu müşşidin kendisi de kâmil bir üstâdın elinde yetişmiştir. Bu irşad halkası, birbirini peş peşe tâkip eden bir silsile ile evliyânın serveri Hz. *Ali* ve Hz. *Ebû Bekir*'e, ondan da **Hz. Muhammed**'e (s.a.v.) ulaşmaktadır. Marmaravî'ye göre müşşidsiz tarîkate kolay kolay mesâfe alınmaz. *Mürid*, tarikat nûruna lâyık olabilmek için tek başına yüz yıl riyâzet ve mücâhede çekse, yine de *müşşid-i kâmilin* bir saatlik sohbetinde elde edeceği feyzi alamaz. Ancak nâdiren Allâhü Teâlâ, fazl u keremiyle bir kula irşad kılabilir ve onu şeyhsiz mârifete eristirebilir. Marmaravî, irşâdî, *zahir irşadî* ve *bâtın irşadî* olmak üzere başlıca iki kısma ayırır: "*İrşâd dedikleri iki kısımdır. Bir kısım, irşâd-ı zahirîdir. Ol şeriattir; ulemâ-i zabire mabsûsdur; avâmm-ı nâs içindir. İkinci kısım, irşâd-ı bâtındır. Ol tarikat içindir ve ma'rifet için ve bakîkat içindir. Eşyânın bâricinde misâl-i zabirî ve bâtînî vardır.*"

2.5. Mürid

Yiğitbaşı Velî, tarikat ehli bir mürid için on özellik sayar: *Birincisi* sağlam bir gönülle Allâh'ı **taled** etmektir. *İkincisi sohbettir* ki tarîkate vuslata ermiş bir müşşid-i kâmil ile sohbet kılınır. *Üçüncüsü* yol arkadaşı mesâbesindeki şeyhi seven (**muhib**) bir mürid olmaktır. Bu sevgi, ihlâs ve tam irâdeyle gerçekleşir.

Dördüncüsü şeyhe **itâatkâr** olmaktadır. Mesâfe katedebilmek için mürişidin izni ve onayı olmaksızın hiçbir işe kalkışmamak lâzımdır. *Beşincisi* **terk-i dünyâ**dır. Şeyhin işâretine uygun olarak dünyâlıkların ihtiyaç fazlasını bırakmaktır. Zira ihtiyaç fazlası dünyâlıklar vuslata engeldir. *Altıncısı* Cenâb-ı Hak'tan **korkmaktır**. Mürid muttakî olmalıdır. Yâni sözü doğru, özü doğru, işi doğru, helâl lokma yiyen bir kimse olmalıdır. *Yedincisi* hayır söz dahi olsa, **az konuşmaktır**. Zira çok konuşmak mârifet nûrunu söndürerek müridi yolundan alıkoyar. *Sekizincisi* **az yemektir**. Az yiyen mürid, hafif ve atik olur; çabuk yol alır. Çok yemek yakîn nûrunu söndürür; insanı yarı yolda karanlıkta bırakır. *Dokuzuncusu* **az uyumaktır**. Müridin yolunda uyanık kalabilmesi için zarûret dışında az uyumaya alışmalıdır. Uykuyu defetmek, gönülden her türlü kaygıyı giderir ve gözden perdeyi kaldırır. *Onuncusu* **uzlettir**. Halka kaşmak müridin mânevî sermâyesini tüketir; onu aldatır. Bu on esas, tarîkat ehli bir müridin riâyet etmesi gereken amel-lerdir. Bu esaslara tamâmiyle uyabilen kimseye hakîkat kapıları açılır ve tarîkatte mesâfe kateder.

2.6. Tarîkat Âdâbı

Ahmed Şemseddîn, bir müridin seyr u sülûk denilen mânevî yolculuğunu tamamlayabilmesi için tarîkat âdâbına uymasını şart görür. Bu bâbdan olmak üzere o, tasavvuf muhitlerinde oldukça yaygın olan şu sözü nakleder: "*et-Tasavvufu küllühü edebûn*: Tasavvuf tamâmiyle edepten ibârettir." Tarîkate ilk girişten başlayarak müridin bireysel ve sosyal ilişkilerindeki davranış biçimi, gördüğü rüyâlar, tekkedeki gündelik hayâtı, evrâd ve ezkârı, tarîkat elbisesi ve hırka giyme ile seyahat esnâsında uyulması gereken kuralları içine alan; kısacası müridin günlük yaşantısının her ânını kapsayan bu âdâb ve erkân, onun kemâle erebilmesi için lüzumlu kâideler manzûmesidir.

2.7. Zikir ve Usûl-i Esmâ

Halvetiyye tarîkatinde darb-ı esmâ veya usûl-i esmâ adı verilen "Allâh'ın yedi ismini zikretmek" esasır. Bu isimler: *Lâ ilâhe illallâh/Al-lâh/Hû/Hak/Hayy/Kayyûm* ve *Kabhâr*'dir. Halvetiyye'nin *Abmediyye* kolunun müessisi Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî ise bu 7 isme 5 isim daha eklemiştir. Bunlar: *Vebhâb/Fettâh/Vâbid/Abad* ve *Samed*'dir. Bu 12 isimle zikreden *Rûşeniyye*, *Gülşeniyye*, *Demürtâşiyye* gibi başka *Halvetiyye* kolları da mevcuttur. Allâhü Teâlâ'nın bu isimleri, halka hâlinde oturularak ve hafif sallanarak icrâ edilir. Vücûdun bu şekilde hafifçe hareket etmesi, mâsivâdan sıyrılmak için bir vesîle olarak kabul edilir. Müridin kalbine iyi ve kötü ne telkîn edilirse onun neticesinin elde edileceğini söyleyen Marmaravî, kalbe telkîn edilen zikrin bir meyvesi olarak kötü huyların giderilip güzel hasletlerin kazanılacağını vurgulamak-

tadır. Ancak bu telkin sırasında tâlibin kalbinde muhabbet ateşinin doğması ve tarikate tam inanması gerekmektedir. Zîra muhabbet ile yapılan zikir hiç sona ermez; zikir ile hâsil olan muhabbet de hiç bitmez. Zikirdeki üns ve muhabbetin tadına varabilmek için de gafletin ve zikirden uzak kalmanın sıkıntısını derinden hissetmek gerekmektedir. Esâsında zikir, gafletten uzak kalmaktan ibârettir. Gafleti ortadan kaldıran kimse sükût da etse zikir hâlindedir.

2.8. Kerâmet

Yiğitbaşı Velî, ehl-i sünnet kelâmcılarının yaptığı gibi, *kerâmet* ile *mûcize* hakkındaki görüşlerini beraberce açıklamayı tercih etmiştir. Onun kendine has üslûbuyla “*Mu’cizât-ı insân, kerâmât-ı evliyâ baktır.*” Ona göre mûcize ve kerâmet, mahlûk olan kulun, hâlık olan Allâhü Teâlâ’nın kudretine mazhar olması netîcesinde gerçekleşir. Eğer bir kul bu kudrete mazhar olursa ondan hârikulâde işler zuhûr eder; peygamberlerden zuhûr edenlerine mûcize, velîlerden zuhûr edenlerine de kerâmet adı verilir. Peygamberlerden zuhûr eden hârikulâde olayların evliyâdan da zuhurları mümkün olanlarına *mu’cizât-ı âmm*, mümkün olmayanlarına ise (vahiy gelmesi ve kitap indirilmesi gibi) *mu’cizât-ı bâss* denir. Evliyâdan zuhûr eden birtakım olağan üstü hâdiselerin şeytandan ve istidrac ehli kimselerden zuhûr etmesi mümkün olanlarına *kerâmât-ı âmm*, mümkün olmayanlarına ise (kalbî zikir gibi) *kerâmât-ı bâss* ismi verilir. Burada Marmaravî’nin, kerâmeti, yerine göre mûcizenin, yerine göre de istidrâcın bir bölümü saymak sûretiyle biraz farklı bir tasnîfe gittiği görülmektedir. Ona göre kerâmet, olağan üstü bir vâkia olmak bakımından mûcize ve istidrac ile temelde aynı özelliklere sâhiptir. Hem peygamberlerden ve hem de velî kullardan sâdir olması mümkün olan hârikulâde hâllere genel mânâda mûcize (mu’cizât-ı bâss/âmm), hem sâlih/velî kullardan ve hem de sâlih amel sâhibi olmayanlardan zuhûr edebilen olağan üstü olaylara da kerâmet (kerâmât-ı bâss/âmm) denebilmektedir. Esâsen kerâmetler nûrânî perdelerden biridir. Zîra sâlik, kerâmetleriyle şevklenir veya ona bağlı kalır. Bağlı kalması durumu, onun daha yüce makamlara ulaşmasına engel olur. Zâten bu sebeple ona hayz-ı ricâl demişlerdir. Nasıl ki hayz, kadınları birtakım amelleri yapmaktan alıkoyuyorsa; kerâmet de aynı şekilde sâliki ileri makamlara ulaşmaktan alıkoyar. Bundan dolayı mürşidler, dervişleri kerâmetlere meyletmekten, kerâmetlerle ve onların sebepleriyle meşgul olmaktan uzak tutmalıdır. Esâsında bir sâlikin mertebesi yükseldiği hâlde, herhangi bir kerâmet gösterip göstermemesinin kemâle ermiş kimseler katında hiçbir önemi ve değeri yoktur. Çünkü kerâmet sâlikin zâtıyla ilgili bir husus olmayıp belki esmâ-ullâhın bir gereğidir. Hâl böyle olunca kerâmet görünümünde beliren pek çok ahvâl, aslında nefse galebe çalmanın ve bâzı riyâzetlerin netîcesi olabilir. İşte hiçbâ mâruz kalmış sâlik bunu kerâmete hamledip aldanabilir. Şu hâlde kerâme-

tin vuku bulmaması, vuku bulmasından evlâdır. Ancak kâmil kimselerden zuhûr etmesi doğru ve muteberdir. Zîra onların kerâmet izhâr etmesi gerektir ki velâyet sâhibi oldukları bilinsin. Böylece tâliblere kâbiliyetlerine göre velîlik izhâr edebilir; bu yüzden de sâliklerin gözlerinden perdeler kalkabilir ve kalpleri ilâhî muhabbet nûruyla dolup Hak'tan yana cezbedilmiş olabilir.

2.9. Birbirine İlişkileri Bakımından Nefs, Ruh, Akıl, Kalp ve Beden

Yiğitbaşı Velî, Cenâb-ı Hakk'ın dem'i yarattıktan sonra ona cüz'î irâde, *nefs*, *ruh* ve *beden* verip içinden geçirdiği şeylerin bilfiil gerçekleşebileceği bir ortamı hazırlayarak onu imtihan etmek için yeryüzüne gönderdiğini söylemektedir. Riyâzet sâyesinde temizlenen nefsin; ruhlar âlemindeki sûretlerin üzerinde nakşolup herkesin rûhunun mertebesi kadar ondan pay alacağı pırl pırl bir ayna gibi olacağını söyleyen Marmaravî'ye göre ruhlar farklı farklıdır. Her rûhun bir makâmı, her makâmın da bir hâli ve mertebesi vardır. Yapısı gereği kendinden sâdır olan kötü fiil ve davranışlar ile yerilmiş ahlâk nedeniyle insan nefsi şakîdir; iyi fiil ve davranışlar ile övülmüş/güzel ahlâk sebebiyle de insan rûhu saîddir. Nefs ve rûhün vücûdu birdir ve buna *bâtın-ı insâniyye* denir. Beden ise ruh ve nefis için güç sâhibi bir âlet konumundadır. Bu beden âletini nefis kullanırsa rûha karşı üstünlük sağlar ve onun sıfatlarından bâzısını kendine uydurarak insanı saîd veya şakî durumuna düşürür. Ancak bedeni insanlık sıfatı hâkimiyetine alırsa ruhla nefis birbirine üstünlük sağlayamaz. Zîra insâniyet, rûhün ve nefsin dîne uygun yönlerini alıp ona göre harekete geçer. İnsan, hayrı ve şerri, akıl sâyesinde idrâk eder; ne söylediğini ve ne yaptığını onunla bilir. Akıl, insan rûhunu sürekli yönlendirmeye çalışır. Ruh ona tâbi oldukça akıl onu geri reddeder ve ruh eski makâmına döner. Nihâyet akıl ruhtan sayısız iyi ameller, kerâmetler ve alâmetler görüp rûha tâbi olarak onun emrine girer. Böylece akıl, karanlık, kirli, paslı dünyâsından kurtulup kalp âlemine hâkim olur ve nefsi etkisi altına alıp nefsânî dürtüleri kalpten uzaklaştırır. Nitekim akıl, kalpte bulunan ve kişinin hak ile bâtılı ayırt etmesine yarayan bir nur olarak değerlendirilmiştir. Kalbin de iki yüzü vardır: Bir yüzü insanın sol böğründeki yüreğe müteallik olduğundan sadr denmiştir ki çoğu şeytânî havâtır buradan girer. Kalbin bu yüzünde zulmânî perdeler (hicâbât) vardır. Diğer yüzü Hazret-i Hakk'a müteveccihdir ki bu nedenle kalp denmiştir. İlâhî feyz bu yüzden gelir. Kalbin bu yüzünde de sayısız nûrânî perde vardır.

2.10. Nefsın Mertebeleri

Marmaravî, insanoglunun cüz'iyât itibâriyle sonsuz atvârdan oluştuğunu, ancak genel olarak yedi tavır üzere bulunduğunu söyler. Tasavvuf yolunun yolcusu (sâlik), bu yedi tavırdan her birinde fenâ bulup geçmedikçe maksûduna ula-

şamaz. Bu da nefis tezkiyesi ile gerçekleşebilir. Zira tezkiye-i nefis, seyr u sülûk için en başta gelen husustur. Sâlik, ilk önce kendi nefisini düzeltmeden başka bir şeyle meşgul olursa sülûkünü tamamlayamaz. Nefis, tabiatı gereği kötülük ve çirkinliklerden kolay kolay vazgeçmez. Bir yandan düzelir; bir yandan da tekrar bozulur. Ondandır ne zaman, ne gibi bir kötülük sâdir olacağı hiç belli olmaz. Zâten “*düşmanların en teblikelisi, en gizli olanıdır*” sözü muvâcehesince, nefsin de hîlesinin ne zaman ortaya çıkacağı bilinmediğinden ona hiç güvenilmemelidir. Hem nefis ve hem de rûhun, ulvî veya süflî adını alabileceği gibi; genellikle ulvî hasletlerin kaynağına ruh, süflî özelliklerin kaynağına da nefis denmekle birlikte, bunların zamanla değişkenlik arzedebilir. Yâni genellikle kötünden iyiye doğru bir yükseliş veya zaman zaman da iyiden kötüye doğru bir alçalma olabilir. Bu durumda nefis ve rûh; *emmâre, levvâme, mülbeme, mutmainne, râziye, marziyye* ve *kâmile (sâfiye)* gibi isimlerle yerine/makâmına göre adlandırılır.

2.11. Ricâlû'l-Gayb

Allâhü Teâlâ, dünyânın cismânî düzenini sağlamak için bâzı insanların birtakım görevler üstlenmesini dilediği gibi, âlemdeki mânevî ve rûhânî intizâmın korunması, hayırların temîni, kötülüklerin giderilmesi için de sevdiği bâzı kullarını görevlendirmiştir. Herkes tarafından kolayca tanınmadıkları veya gizli olan hakîkatlere ve sırlara vâkif oldukları için *ricâlû'l-gayb* adı verilen bu seçkin kişilerin kendi aralarında bir hiyerarşi vardır. Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî ricâlû'l-gayb ile ilgili görüşlerini, biri diğèrinin şerhi niteliğinde olan *Tabakâtü'l-Evliyâ* isimli müstakil iki risâlesinde ortaya koymuştur. İlk bakışta ismi, tasavvuf büyüklüklerinin hayatlarından, menkabe ve kerâmetlerinden bahseden bir risâle olduğunu çağrıştırmakta ise de bu eserlerde, ricâlû'l-gayb ile ilgili bâzı kavramların anlatımından başka bir bilgi yoktur: Ricâlû'l-gayb konusu çerçevesinde değerlendirilebilecek belli başlı kavramlara yer verilmiş; birinde bunlara kısaca temas edilmiş, öbüründe ise bunlar açıklanmıştır. Marmaravî'nin bizzat belirttiğine göre bu açıklamaları, **Muhyiddin ibn Arabî**'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye* adlı eserindeki beyanlarını esas alarak yapmıştır. Ayrıca birincinin şerhi niteliğindeki ikinci *Tabakâtü'l-Evliyâ*'da sık sık Muhyiddin ibn Arabî'nin sözlerinden ve onun *Fütûhât-ı Mekkiyye* adlı eserinden isim zikredilmek sûretiyle örnekler verilmektedir. Esâsında bu risâle, *Fütûhât*'ın ricâlû'l-gayb ile ilgili kısımlarının tercüme ve kısa şerhi niteliğindedir. Eserde kavramsal olarak işlenen bu gayb erenleri şunlardır: *Aktâb, gaus, imâmân, evtâd, evrâ, efrâd, ebdâl, büdelâ, rukabâ, nûkabâ, nücebâ, ümenâ, sulebâ, abyâr, recebiyyûn, havâriyyûn, ilâbiyyûn, müslimûn, mustafiyyûn, ricâlû'l-gayb, ricâlû'l-fevt, ricâlû'l-feth, ricâlû'l-maâricü'l-ulâ, ricâlû'l-tabte's-süflâ, ricâlû'l-ganî billâh, ricâlû'l-ayn, ricâlû'l-cinân, ricâlû ey-yâmi's-sitte* ve *hâtim*.

2.12. Şerîat, Tarîkat, Hakîkat, Mârifet

Yiğitbaşı Velî, tasavvuf târihinde değişik örnekleri gördüğü gibi, *şerîati* bir ağaca, *tarîkatî* onun dal ve budaklarına, *mârifetî* yapraklarına ve *hakîkatî* de meyvelerine benzetir. Bâtın ve tarîkat için sâdır olan bütün fiil ve sözler zahirden ve şerîatten sayılır. Çünkü tarîkat, şerîatin meyvesidir; şerîatten maksat da âhîret ve Allah'a kavuşmadır. Nitekim atvâr-ı seb'a mertebelerinden birincisi sâliki bâtında şerîatin meyvesine, ikincisi tarîkate, üçüncüsü mârifete, dördüncüsü enbiyânın sülûkü olan hakîkate, beşincisi enbiyâ mârifetine, altıncısı hakîkat âlemi olan vatan-ı asliye, yedincisi de Allah'a ulaştırır ve böylece ona kavuşma (likâul-lâh) gerçekleşir. Marmaravî, tarîkate sülûkün ve hâl ehli olabilmenin şerîatsiz aslâ gerçekleşemeyeceğini belirtmektedir. Zahirde şerîati rehber edinmedikçe bâtında tarîkat ahvâli hâsıl olmaz. Ancak tarîkat terbiyesinden geçenlere hakîkat ve mârifet kapıları açılır. Bu terbiyeyi verecek olan mürişidin hem kendisi ve hem de müridleri zahir bakımından şerîate uygun bir kişiliğe sâhip olmalıdırlar. Zîra şerîat bakımından eksiklikleri bulunanlar, derslerinin bâtında yanlış yazılıp okunmasından dolayı bu yolda mesâfe katedemezler. Bâtına âit bu dersler, peygamberlerin irşad dersleri olup, meşâyih de bunu onlardan verâset ve niyâbetle tahsil ederler. Dolayısıyla meşâyihin sözleri Kur'ân'ın mânâsına uygundur; onlar Kur'ân'ın, mahlûkâta, birtakım sırlara, zahire, bâtına, şerîate, tarîkate ve hakîkate âit mânâlarını bilirler. Türk tasavvuf edebiyâtında sıkça rastlanan "*kırk makâm-dört kapı*" anlayışının izlerine Yiğitbaşı Velî'de de rastlamak mümkündür. Gerçi onun, kırk makâmın tamâmını eserlerinde zikrettiğine şâhit olunamamakla birlikte, en azından tarîkat ve hakîkat ehlinin onar özelliğini sıralamakla, aynı metodu izlediğine dâir ipuçları elde edilebilmektedir.

2.13. Zabir ve Bâtın İlimleri

Ahmed Şemseddîn, Resûlullâh (s.a.v.) katında müteber olan ilmin iki kısma ayrıldığını bildirir: *İlm-i lisân* ve *ilm-i zabir* denilen kısmı, Resûlullâh'ın (s.a.v.) şerîatini; *ilm-i bâtın* ve *ilm-i esrâr* denilen kısmı da onun sâhip olduğu sırrî bilgiler ile sırullâhu içerir ki bu, bâtın âleminde âdetullâha ârif olmağadır. Zahir ilmine sâhip olana da bâtın ilmüne sâhip olana da âlim denir. Zahir ve bâtın, cüz'î ve küllî bütün ilimler bir olup, insan vicdânına konulmuştur; bunları birbirinden ayıran, o insana olan münâsebetidir. Zîra her kişi vicdânında olan ilmi kendi anlayış ölçüsüne göre takrîr eder; ona göre "falancanın ilmi, filancanın ilmi" diye isimlendirilir. Genel olarak ilm-i zahire, hem avâm ve hem de havâs için gerekli olduğundan *ilm-i âmm* da denir. İlm-i bâtının bir bölümü de bu türdendir; fakat sâdece sülûk ehline, mukarrebeye ve ehlullâha has olan ve ancak enbiyâdan tevârûs yoluyla alınan kısmına ise *ilm-i bâss* denir. Bu türden olan ilim tahsil olunmaz; ancak telkîn-i zikr-i dâimîye ermekle elde edilir.

2.14. İlham ve Hâtır

Marmaravî, sâlikin devamlı sûrette bâtınını temiz tutup hâtırına temiz şeylerin gelmesi husûsunda titizlik göstermesi gerektiğini, bunun bir ürtünü olarak da ilhâmın gerçekleşeceğini belirtir. Burada *hâtır* ile *ilhâm* arasında doğrudan bir bağlantı ve etkileşim göze çarpmaktadır: Allâhü Teâlâ, her insan için birer şeytan, her kişinin sadrında da ins ve cinden mürekkebe birer hannâs³ yaratmıştır. İnsanın illeti *Zâ'â*, cinnin illeti *Celâl* ismine ve şeytanın illeti de *Mudill* ismine mütealliktir. İşte, her kişinin şeytanı o şahsın sadrında bulunan hannâsına fısıldar. Eğer hannâs fısıldanan işi kabul ederse gönlüne ilham olunur, hâtırına gelir; eğer o kişi o işi ister ve *Hâlık* da yaratıverir ise işler; yaratmazsa işlemez. Şeytanın fısıldadığı o işler tabiatıyla şer'a muhâlif söz ve fiillerdir. Sâlikin hannâsı, nefsinin ve kalbinin ancak bir mürşid-i kâmil terbiyesinden geçmesiyle ıslah olabilir. Kâmil bir mürşide ittibâ şimaksızın gelen ilhamdan bir hayır çıkmaz.

2.15. Rüyâ ve Tâbirleri

Yığıtbaşı Velî'nin bildirdiğine göre insanın cüz'î irâdesiyle dilediği şeyler bâtınında görünür. *Rüyâ*, *düş* ve *vâkıa* adları verilen bu görüntülerle insanoğlu aslında imtihan edilmektedir. İnsanın rüyâsında gördüğü sûretler, bu sınamanın Hak'tan görünen işaretleri olup, Cenâb-ı Hak, kulun kâbiliyetlerinin hangisinin fiiliyâta dönüşeceğini bildirmek için bunları gösterir. Bu nedenle herkes, fiilinin kendini fesada mı, yoksa salâha mı götüreceğini anlayabilmek için rüyâlarının mânâlarını bilmelidir. Marmaravî'ye göre vâkıa, hâl gözünü yummak, uyku ile uyanıklık arasında bulunmak veya bir görüşe göre sâdece uyanık bulunmak durumlarında gerçekleşir. Bâtında düş görerek hâle, mükâlemeye ve ilhâma eren kimseye *râî* denir. Râîye vâkıada ve hâlde mahlûk sûretleri birer misaldir. Her insan, bütün yaratıkların sıfatlarını bünyesinde bulundurur. Dolayısıyla râî kendi cismini eşyâdan hangi şeyin sıfatıyla muttasıf kılar, rüyâsında da o şeyin benzeri bir sûret görür. İşte rüyâlar da bu sûretlere göre, şu şu sıfatlarla muttasıf olmuşsun, diye yorumlanır. Bir başka deyişle insan, içindeki mânevî yolculuğu (sefer) ne yöne ise vâkıada da ona göre sûret görür ki bu vâkıa, o yolculuğun ahvâlini bildirmektedir. Râînin gördüğü her düş, onun seyr u sülûk ahvâlini açıklayıcı ipuçlarını içinde taşır. Her gönlün sıfatı kâinattaki tüm cinslerin sıfatları gibi olduğundan, râînin her gördüğü vâkıa da kendi gönlünün şerhleri demektir.

2.16. Rü'yetullâh ve Rü'yet-i Enbiyâ

Yığıtbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, hem vâkıada ve hem de hâlde *tecelliyân*, *rü'yetullâh*ın ve *rü'yet-i enbiyâ*nın hak olduğu görüşündedir. Ona

3 Hannâs: Geri çekilip büzülerek veya sinerek fırsat bulunca kişiye vesvese vermek için dönüp gelen. Sinsi şeytan. Besmeleyi işitince kaçan, gafflete dalınca musallat olan şeytan.

göre bunların hak oluşu âyet, hadis, sünnet ve icmâ-i ümmet ile sâbittir. Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını bilmek ve O'nun bu sıfatları sâyesinde rü'yetin gerçekleşmesi, hâlde mümkün; vâkıada vâcib; âhiret hayâtında da mümkündür. Rü'yetullâhın ve rü'yet-i enbiyânın gerçekleştiği vâkıalara *vâkıât-ı bâss* adı verilir. Tecelliyâtu, rü'yetullâhı ve rü'yet-i enbiyâyı te'vil ederek bilebilmek, ancak *tevbîd-i mânevî* sâyesinde mümkündür. Tevhid ve usûl-i esmâ zikrinden bir an bile ayrılmayan kimsenin gönlü, keyfiyetsiz ve kemiyetsiz olarak hâlen rü'yetin gerçekleştiği bir ayna olur. Eğer sâlikin vücûdu, defalarca fenâyâ ve bakâyâ ererse latîf bir ayna gibi olur ki o zaman Hak ile âşinâlık, rü'yetullâh ve rü'yet-i enbiyâ ile âşinâlık mümkün hâle gelir.

2.17. Aşk ve Mubabbet

Yığıtbaşı Velî'nin *aşk* târifi şöyledir: Zât-ı Bârî gizli bir hazîne (kenz-i mahfî) iken kendinin bilinip tanınmasını arzuladığı sevgiye *aşk-ı hakîkî* ve *aşk-ı ezeli* denir. yedi mertebeyi usûl-i esmâ üzere bir aşan sâlik, ahlâk-ı hamîdelerin en yücelerine ulaşır. Bundan sonra ona zahir olan ve *babreyn-i aşk* (iki aşk denizi) denilen hazîneler ona açılarak sâlikin vücûdu taalluk-i zâta tâkat getirmeye lâayık olur. Taalluk-i zâtan sonra âşiğâ *aşk-ı mubû* (kuşatıcı aşk) kuvvet verir. Bu mertebeye kadarki aşklar ise bunun yanında bir damla ya da bir ırmak büyüklüğündedir; oysa bundan sonra o aşk damlaları, ırmakları ve denizleri bu aşk-ı muhîtte mahv ve gark olur. zikir ve usûl-i esmâyâ devam etmek sâyesinde aşk ve mubabbete ilk adım atılmaktadır. Zîra tevhid zikri, mecâzî aşkı, hakîkîye çevirir. Bunun için de riyâzet ve mücâhede gerekmektedir. Çünkü zikre devamla zikrin nûru sâlikin göğsüne inip kalbine yerleşir. Böylece *mubabbet* hâsıl olur; zikre daha çok sarılır. Zîra Hakk'a âşik olan onun aşkıyla yanıp tutuşur ve kişi sevdiğini çokça anar.

2.18. Allâh'ın Zâtı, Esmâsı ve Sıfatları

Marmaravî'ye göre Zât-ı Bârî vardır ve birdir; ezeli ve ebedidir; hakîkidir ve gizli bir hazinedir; varlığının başlangıcı ve sonu yoktur. Onun tamâmı kadîm pek çok *sıfatları* olup, bâzı sıfatlarının zuhurları da kadîmdir. Allâh'ın sıfatları, zâtının ne aynı ve ne de gayrı olup, bu sıfatlar aracılığıyla rü'yetin vâki olması mümkündür. Zât'ın *ismi* (ism-i Zât) ikidir: Biri, bütün hayırlara/iyiliklere/güzelliklere câmi olan "hû", diğeri de -hayır/iyi/güzel veya şer/kötü/çirkin- herşeye câmi' olan ismi a'zam, yâni "Allah" lafzıdır. Bâzı esmâ hayrın, bâzı esmâ da şerrin illetleridir; *Mudill* ve *Hâdî* gibi. Zât-ı Bârî'nin bâzı sıfatları yine zâta (*Azîm* gibi), bâzıları ef'âle (*Hâhk* gibi) ve bâzıları da sırra mahsustur (*Vedûd* gibi). Aynı zamanda esmâ münâsebetiyle bunlar, hem Zât'a ve hem de sıfatlara mahsus olmakla birlikte bütün sıfatlar mânâda yine Zât'ın olup, bâzı esmâ bâzı esmâyı câmi'dir.

2.19. Varlık ve Mertebeleri

(Vâcibü'l-Vücûd/Mümkünü'l-Vücûd ve Merâtib-i Vücûd)

Yiğitbaşı Velî'nin varlık görüşü, Allâhü Teâlâ'nın dışındaki mahlûkatta hakîkî mânâda bir varlık (vücûd) görmeyen, onları mecâzen var kabul eden (mevcûd) ve bu varlıkların kademe kademe bâzı varoluş aşamalarından (merâtib-i vücûd) geçerek oluşumlarını tamamladıklarını öne süren bir anlayış temeline dayanmaktadır. Ona göre Allâhü Teâlâ birdir, ama birliği sayılarla ölçülen birler gibi değildir; kadîmdir, ama bir şeye nisbetle mukaddem olan kadîmler gibi değildir; evveldir, ama evveline bir başlangıç noktası olan evveler gibi değildir; âhirdir, ama âhirine bir son nokta olan âhirler gibi değildir. O'nun vücûdu vâcibdir ve O'ndan başka bir *Vâcibü'l-Vücûd* daha yoktur. Bütün mahlûkâtın (*mümkünü'l-vücûd*) yaratıcısıdır; O'ndan başka bir yaratıcı yoktur. Şu anda yine yaratıp durmaktadır. Vücûd-i Hakîkî'nin bir ve onun da Allâhü Teâlâ'ya mahsus olduğu; O'nun bâkî, mevcûdâtın ise vücûd-i hayâl olduğu ve hiçbir gerçekliklerinin bulunmadığı husûsu, ancak *seyr fillâh* makâmında kavranabilir. Zât, vücûd ve sıfât tâbirleri mahlûklarda da kullanılmakla birlikte mahlûkâtın başlangıcı ve sonu vardır; zâatları mecâzîdir ve cevherdir; vücudları birden çoktur ve vâcib değil, mümkündür; sıfatları da arazdır; değişim ve başkalaşım gösterirler. Vâcibü'l-Vücûd olan Allâhü Teâlâ, mümkünü'l-vücûd olan tüm mevcûdâtı kuşatıcı (*Mubît*) ve bilicidir (*Alîm*). Zât-ı Bârî'nin sayısız mazharları olmakla birlikte zuhûru (*merâtib-i vücûd*) beş merteye üzere beyân olunmuştur: Marmaravî'nin bu 5'li tasnifinin ilk mertebesinde hiçbir şekilde taayyün yok; *ikincisinde* Zât-ı Mutlak, Muhabbet sıfatı hâriç bütün sıfatlarından yine müstağnî ve bu sıfat vesilesiyle ilk taayyün gerçekleşiyor; *üçüncüsünde* yalnızca zâtî sıfatları zuhûr ediyor; *dördüncüsünde* Zât bütün sıfatlarıyla zuhûr ediyor ve *beşincisinde* ise bütün bunların yanı sıra bir de bütün fiilleri ile zahir oluyor. Şu durumda, Yiğitbaşı Velî'nin kaydettiği ilk üç merteye, 7'li tasnif olarak bilinen varlık mertebelerinden ilk üçüyle ana hatlarıyla örtüşmektedir. Bundan sonraki 4. ve 5. mertebeyi (ruhlar ve misâl âlemi) Marmaravî 4. merteye olarak, 6. ve 7. mertebeyi (şehâdet âlemi ve insan-ı kâmil mertebesi) de 5. merteye olarak birleştirmiştir. Yiğitbaşı Velî'nin bu mertebelere verdiği isimler, yukarıda kısaca temas ettiğimiz 7'li tasnifle veya hazerât-ı hamse ile tam bir uyumluluk sergilememekle birlikte, muhtevâ bakımından durum burada belirttiğimiz gibidir.

2.20. Hakikat-i Muhammediyye

Marmaravî, *hakikat-i Muhammediyye*'nin, **ıtlâkıyyet** mertebesinde Cenâb-ı Hakk'ın *Hâlık* oluşu sıfatı ve *lâ ilâhe illâ hü* tevhîdinin nûruyla yaratıldığını söyler. Allâhü Teâlâ, gizli bir hazîne iken tanınıp bilinmeyi sevmesi neticesinde, bu sevgi ile ilk olarak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) rûhu olan *rûb-i Muhammediyye*'yi

yaratmıştır; o olmasaydı, Cenâb-ı Hak mevcûdattan hiçbir varlığı yaratmazdı. Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'ye göre, Hz. Muhammed'in rûhunun makâmına eren kimse, netîcede Allâhü Teâlâ hazretine vâsıl olur.

3. Sonuç

Yığıtbaşı Velî, saâdet ve şakâvet, rü'yet, mûcize, kerâmet, Allâh'ın varlığı ve birliği gibi daha ziyâde akâid ve Kelâm'a ilişkin konularda tâvîzsiz bir *ehl-i sünnet* mensûbu; zikir, irşad, mürid, mürşid, tarikat âdâbı, nefis ve terbiyesi, rüyâ ve tâbirleri gibi tasavvufun daha ziyâde uygulamaya yönelik ameli konularında *Halvetî*; ricâlü'l-gayb, aşk ve muhabbet, Allâh'ın zâtı, esmâsı ve sıfatları, hakikat-i Muhammediyye, varlık ve mertebeleri gibi tasavvuf düşüncesinin ilgi alanına giren temel konularda ise iyi bir **İbn Arabî** tâkipçisidir. Yine tasavvuf düşüncesinin önemli şahsiyetlerinden **Gazâlî** ve **Mevlâna**'ya da atıflarda bulunarak isimlerini, eserlerini ve fikirlerini zikretmektedir. *Risâle-i Nushiyye*'den mülhem mesnevî tarzında yazdığı *Câmiu'l-Esrâr* manzûmesinde tasavvuf edebiyâtı alanında **Yûnus Emre**'nin bâriz bir etkisi görülmektedir. Öte yandan başta **Elmalılı Ümmî Sinan** ve **Niyâzî-i Mısri** olmak üzere **Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi** ve **Sun'ullâh-ı Gaybî** gibi kendinden sonra gelen mutasavvif şâir ve mütefekkirler üzerinde de etkili olmuştur.

4. Summary

Ahmad Shamsaddin (Yigitbashi Valî), an important figure among the sufis of XVth century, lived between 839/1435 and 910/1505. He was educated in Hanefite fiqh and orthodox (sunnî) belief in his childhood. His father Îsâ Halife, who was probably a Halvetî şeyh like him, sent him to Alâaddin Uşşâkî to complete his spiritual training. Then he went to Manisa where he stayed until his death, for spiritual education (irşâd) and takkâh activities. He didn't leave Manisa except his journey to İstanbul to solve the conflicts between the shaikhs of İstanbul. The tomb of our author is in the garden of his takkâh, which is in the Seyyid Hoca (nowadays Adakale) district. Later on, this takkâh collapsed and a mosque was built in the same place.

Yigitbashi Valî has fourteen works in fourteen libraries which are in six different cities of Turkey, and total number of the manuscripts of these works is around two hundred. In general, he wrote his works which he revealed his sufi thoughts in prose, but eleven couplets in the beginning of his pamphlet named *İrfânü'l-Maârif* (*Risâlah fi'l-İrşâd wa at-Tarbiyah/Asrâr-i İlâhî*) and the whole of *Câmiu'l-Asrâr* are in verse. He wrote all of his works in Turkish and his style is

rather simple and understandable.

Yigitbashi Valî belongs to ahl-i sunnah (orthodox Islam) in subjects related to aqâid and kalam like saâdah and shaqawah, ru'yah, mu'cizah and karâmah (miracles), existence of Allâh and His unity. He is a Halvetî in mystical matters like zikr, irshad, murid, murshid, principles of sufi order (tariqah), self and its training, dream and its commentary. He is a genuine disciple of Ibn Arabî in subjects related to sufi thought like ricâl al-ghayb, ashq and mahabbah, zât, esmâ and sifâhs (self, names and adjectives) of Allâh, hakikat-i Muhammadiyyah, existence and its categories.